

Boekbesprekingen

Leo Michielsens. Geschiedenis van de Europese arbeidersbeweging. Deel III. Tussen twee wereldoorlogen. B. Economische crisis en fascistische agressie (1930-1933). Gent, **Masereelfonds**, 1980, 295 pp., 510 frank.

Dit boek is het laatste deel van de vierdelige "*Geschiedenis van de Europese Arbeidersbeweging*" van de vroegere hoogleraar hedendaagse geschiedenis aan de V.U.B. en K.P.-militant Leo Michielsens. Vermits dit boek slechts een onderdeel is van een groter geheel is het niet helemaal logisch het los van de andere delen te bespreken. We zullen ons hier dan ook beperken tot enkele bemerkingsen m.b.t. de inhoud van dit deel. In een volgend nummer van Toestanden zullen we een meer uitgebreid artikel wijden aan Michielsens werk, zijn historische analyse, de gebruikte methode en de politieke achtergrond van het werk.

Voor Michielsens is de periode 1930-1939 gekenmerkt door één konstante de arbeidersbeweging in het defensief tegen het opkornend fascisme. Als historische waarnemer kennen we immers de feiten : de jaren dertig werden gekenmerkt door een reeks van grote nederlagen van de arbeidersklasse, die uitmondde in een nieuwe wereldoorlog. Michielsens doet zijn verhaal vanuit deze wetenschap en hij laat niet na een algemeen politiek kader te schetsen waarin deze evolutie naar een nieuwe oorlog te situeren valt. Maar een schets van de internationale toestand, waarbinnen we de overwinning van het fascisme en het isolement van de sovjet-unie kunnen vaststellen is geen verklaringsgrond van de nederlaag van de arbeidersklasse. Nochtans schreeuwt deze periode om nadere analyse : Hoe was di nederlaag mogelijk, nadat er toch een algemene opflakking van de klassenstrijd in de loop van dit decennium is geweest. Frankrijk, België, Nederland en Oostenrijk kenden belangrijke stakingsbewegingen. In Spanje was er een revolutionaire crisis, als reactie van de arbeidersbeweging op de fascistische staatsgreep van Franco. En zelfs in Duitsland, waar het nazisme in 1933 aan de macht kwam, laten de verkiezingsuitslagen duidelijk zien, dat voordien de arbeiderspartijen samen de sterkste politieke kracht vormden. En toch volgde de ene nederlaag op de andere. Waarom dan ? Hierop antwoordt Michielsens niet. Hij doet immers aan evenementiële geschiedenis (P. 259), en opmerkingen maken over de loop van die geschiedenis, is voor hem een bezigheid van Trotskisten, die het volgens hem altijd beter weten, maar nog nooit iets in de praktijk konden brengen (p. 127).

Dat neemt niet weg dat Michielsens toch zijn eigen visie op de feiten naar voor schuift. En alhoewel hij hier en daar een kritische noot lanceert, is toch duidelijk dat hij zich niet van zijn klassieke kommunistische achtergrond kan ontdoen. Het is die visie die voor een aandachtig lezer meer vragen oproept dan dat ze er beantwoordt. Neem bijvoorbeeld een centrale

kwestie in de geschiedenis van de arbeidersbeweging in de dertiger jaren de volksfrontpolitiek. Deze eenheidsfronten van de grootste arbeiderspartijen (sociaal-demokraten en kommunisten) met fracties van de kleinburgerij (door Michielsens steevast *middenstand* genoemd) en van de burgerij zelf (bvb. in Frankrijk, de radikale partij, die de grootste burgerlijke partij was) worden door de auteur, zoniet verdedigd, dan toch goedgepraat. (p. 108 e.v.) Michielsens volgt immers de traditionele stalinistische analyse van Dimitrov (het fascisme als uitdrukking van de meest reactionaire vleugel van het financiekapitaal p. 246) en in dit kader is een alliantie met de niet-fascistische burgerij dé oplossing om het fascisme te keren.

Nochtans ziet Michielsens wel de beperkingen van het volksfront : door de alliantie met burgerij en kleinburgerij, zijn de arbeiderspartijen verplicht om concessies te doen, die uiteindelijk tegen de belangen van de arbeiders ingaan. Het was dus achteraf duidelijk dat het Volksfront wel moest mislukken. (p. 106)

Tot daar beperkt de kritiek van Michielsens zich. Een verdergaande analyse zou tot heel wat duidelijker konklusies moeten leiden : de volksfronten waren de likwidatie van elke revolutionaire beweging hetgeen uiteindelijk zou leiden tot de likwidatie van de arbeidersbeweging en de overwinning van het fascisme. Een ontleding van de Spaanse revolutie zou dit kunnen duidelijk maken.'

Michielsens weigert dan ook een serieuze ontleding te geven van het enige realistische alternatief tegenover de volksfrontpolitiek, ni. het Arbeiders-eenheidsfront, slechts bestaande uit de arbeiderspartijen, een taktiek die iets meer dan tien jaar eerder op de eerste kongressen van de Komintern was uitgewerkt. Het was dit alternatief dat Trotsky trachtte naar voor te schuiven. Nochtans stelt Michielsens het voor alsof de "steriele politiek" van de trotskisten uit puur sektarisme de volksfrontpolitiek verwierp. (p.108) Een eerlijke Michielsens zou de geschriften van Trotsky m.b.t. deze periode zonder vooringenomenheid hebben moeten lezen in plaats van een paar platvloerse opmerkingen te maken in de pure stalinistische traditie, waarmee voor hem de discussie gesloten is. Maar voor Michielsens gaat zulke analyse van alternatieven, na de feiten niet op. Het trekken van lessen uit een geschiedenis, die ook de huidige politiek van de K.P. 's in een schril daglicht zouden plaatsen', moest blijkbaar vermeden worden.

Dit alles kan slechts een aanzet tot discussie zijn. We zullen dit in ons volgend artikel verder ontwikkelen. De lezer weze ondertussen verwittigd bij Michielsens zal je ongetwijfeld uitgebreid feitenmateriaal vinden. Een antwoord op de vragen die dit feitenmateriaal oproept vindt je hier echter niet.

Mark Le Bruyn

---

¹ Dit wordt het best uiteengezet in het boek van P. Broué en E. Tem,ne. *La révolution et La guerre d'Espagne*. Parijs, 1961.

² Zie de politiek van het Historisch Kompromis in Italië, of het eurokommunisme à La Santiago Carillo.

Het elitaire alternatief : Rudolf Bahro. Het alternatief. Een kritiek van het reëel bestaande socialisme, Amsterdam, Van Gennep, 1980, 438 p., 660 frank.

Ton ik enkele jaren geleden Rudolf Bahro's magnum opus "Die Alternative" voor het eerst las, was ik zeer enthousiast. Zelden had immers een Oosteuropese auteur met zoveel eruditie en deskundigheid de reëel-socialistische maatschappij doorgelicht. Zelden was er ook een zo creatieve analyse gepresenteerd. Weliswaar constateerde ik enkele "merkwaardigheden" in Bahro's gedachten — zoals zijn streven naar een "historisch compromis" en zijn fatalisme (alles is zo geworden als het moest worden) — maar deze zaken waren slechts van ondergeschikt belang, meende ik.

Inmiddels is er een hoop gebeurd. Na in West-Duitsland te zijn aangekomen is bij Oskar Negt in Hannover gepromoveerd op een dissertatie over de "schöpferische Initiative", waarin hij een sterk op de Amerikaanse motivatiepsychologie geöriënteerde benadering van het arbeidsproces hanteert ; bovendien is hij een van de "goeroes" van de Westduitse groene partij geworden en probeert hij daar met rechtse christen-democraten het historisch compromis gestalte te geven. Deze nieuwe ontwikkelingen leken mij een goede aanleiding om "Die Alternative" nog eens te lezen — deze keer in de Nederlandse vertaling, die onlangs bij Van Gennep is verschenen.

Ook bij herlezing blijft *Het Alternatief* een boeiend boek, dat getuigt van grote oorspronkelijkheid. Het draagt tal van elementen voor een analyse van de Oosteuropese verhoudingen aan, die zonder meer van belang zijn (ik hoop daar binnenkort in dit tijdschrift uitgebreider op in te gaan). Desondanks wordt de argwaan die ik met betrekking tot Bahro heb gekregen alleen maar bevestigd. Bahro is — daar ben ik nu vast van overtuigd — *een elitaire technocraat met een diep gewortelde minachting voor de arbeidersklasse*. Deze stelling, wil ik in deze bespreking kort toelichten aan de hand van enkele citaten.

Een thema dat voortdurend in Bahro's werk terugkeert is het wantrouwen jegens de onderliggende massa's. "De directe behoeften van de onderliggende lagen en klassen zijn altijd conservatief, anticiperen in werkelijkheid nooit positief op nieuwe levensvormen. De boerenopstanden in Oosterse despotieën eindigden onvermijdelijk met de installering van een nieuwe despoot. Als de slaven in opstand kwamen streefden ze er altijd naar — voorzover ze zich niet verspreidden en naar hun vaderland teruggingen — de plaats van de slavenhouders in te nemen. De boeren in de feodale tijd stredden voor hun *oude* vrijheden. Het proletariaat vecht spontaan in eerste instantie voor deelname aan de levenswijze van de bourgeoisie, tenminste van de kleine bourgeoisie die het dichtst bij het proletariaat staat — de vertwijfeling van het vroege proletariaat was daarom ontroerend omdat het, onder het bestaansminimum gedrukt, geen hoop op een dergelijk perspectief kon ontwikkelen." (p. 139) Het huidige proletariaat kent over het algemeen slechts een "geabsorbeerd bewustzijn", waarmee de psychische energie wordt bedoeld "die enerzijds in de hiërarchie van de bureaucratische kennisverwerking, anderzijds in de routinefuncties van de dagelijkse productie en reproductie verbruikt wordt" (p. 300). De

arbeidersklasse is dus zeker niet het historisch subject in het kapitalisme. Zij is voor Bahro een noodzakelijke, maar niet een voldoende objectieve voorwaarde voor kwalitatieve veranderingen. "Nieuwe, hogere culturen zijn nooit geschapen zonder de massa's (...). In geen enkel bekend geval in de geschiedenis ging echter de creatieve impuls (ideeel of organisatorisch) van hen uit (de vakbonden vormen *niet* de voorboden van een nieuwe cultuur). Ook de politieke arbeidersbeweging is door gewezen burgerlijke intellectuelen gevestigd." (p. 140).

Om een progressieve massabeweging tot stand te brengen hebben de werkende massa's altijd een leiding nodig, die niet uit haar eigen klasse is voortgekomen. "De vorming van een nieuw historisch machtsblok" betekent altijd dat er een "*gestructureerd organisme*" tot stand komt "waarin *meerdere elementen* van de oude maatschappij samengaan". Doorslaggevend is de "leiding" die "erboven" staat (p. 140). De noodzaak om steeds coalities uit meerdere klassen te vormen volgt uit de tweedeling van de kennis in alle menselijke maatschappijen tot nu toe (afgezien wellicht van het "oercommunisme").

Steeds staan aan de ene kant de "denkers" met "een gereflecteerd bewustzijn van de maatschappij als totaal" (p. 136), en aan de andere kant de "ondergeschikten", die slechts kleine verbanden overzien (p. 137). Doel van de socialistische beweging behoort de verheffing van alle ondergeschikten tot denkers te zijn. "De industriëel hoogst ontwikkelde beschavingen staan voor de geweldige taak het privilege van de "algemene arbeid" te veralgemenen, de in de oude arbeidsdeling, in de levenslange onderwerping aan bepaalde arbeidsverrichtingen verankerde levensomstandigheden van de "kleine mensen" te overwinnen" (p. 139).

In de huidige situatie van het "industrialisme" ____ dat zowel in het reële socialisme als in het kapitalisme overheerst ____ zijn het de *specialisten* (in de Oosteuropese zin van het woord) die de "algemene arbeid" of "synthese" belichamen. Zij vormen het werkelijke historisch-maatschappelijke subject, dat aan de massa's leiding zal moeten en kunnen geven. De belangrijkste vertegenwoordiger van de elite der specialisten is "de ingenieur, de technische en economische specialist" (p. 164). Weliswaar is het ingenieurswerk op zichzelf "nog geen algemene arbeid". "Maar met zijn onderwerping als technisch-wetenschappelijk specialist aan het niet-menselijke, "zuiver objectieve" (...) heeft hij een vermogen tot abstraheren verworven dat ook als werktuig van subjectieve, en in het verlengde daarvan van historische reflexie dienen kan" (p. 165). "Mensen die de dialectische structuren van de filosofie, de cybernetica, de wiskunde en de kunst in hun bewustzijn hebben opgenomen" kunnen immers in principe "ieder probleem doordenken, hoe ingewikkeld ook" (p. 166).

In het reële socialisme zullen de specialisten de dragende kracht moeten zijn van een "communistenbond", die een basis biedt "voor een revolutionair, transcenderend handelen" (p. 346). De communistenbond zal zich moeten organiseren als de "*collectieve intellectueel*", die het denken van de hele maatschappij, haar bewustzijn met betrekking tot alle problemen van maatschappelijke ontwikkeling bemiddelt en zelf al anticipeert op de vooruitgang in humane zin waaraan het werkt." (p. 347). Ook arbeiders kunnen tot deze bond worden toegelaten, maar dan moeten ze zich wel "als intellectuelen gedragen" (p. 349).

De communistenbond treedt op als een maatschappelijk pedagoog, die een "effectief georganiseerde en gestadige invloed" uitoefent "op de verworven denk- en gedragsstructuren" (p. 410). Via een omvangrijk kwalificatiesysteem krijgt de arbeidersklasse de normen en waarden van de "collectieve intellectueel" ingepompt. Zij zal via "een bepaalde, cultureel gesanctioneerde dwang" de "vier pilaren" van het technocratisch denken moeten veëinnerlijken : "de taal (meer dan één) ter beheersing van het kwalitatieve, de wiskunde ter beheersing van het kwantitatieve, de cybernetica ter beheersing van het structurele aspect van de wereld en de technische vaardigheden die nodig zijn voor de kunstzinnige expressie van het Ik" (p. 274). Verwezenlijkt is het alternatief, zodra de gehele arbeidersklasse zich langs deze weg tot technocratie heeft gevormd.

Marcel van der Linden

In de ban van de sfinx : Te Elfder Ure 27. Seksualiteit. Nijmegen, Sum, 1980, 256 p., 400 frank.

Seksualiteit is uitgevonden. Je kan er zelfs data opkleven. Zo is homoseks geboren in 1870 zegt Foucault, omdat ze toen psychologisch, psychiatrisch en medisch is gekategoriseerd. Op het ogenblik dat het monogame, heteroseksuele gezin tot centrale institutie van de maatschappij wordt gemaakt, worden alle "afwijkingen en perversies" in een "scientia sexualis" beschreven, geïndividualiseerd en gekatalogeerd. Er is nooit zoveel over sex gepraat en geschreven als de laatste 3 eeuwen, niet om haar te promoten, maar om haar te verhullen en met angst en schuldgevoelens te overladen. Gebeurde dat vroeger vooral door de biecht, nu hebben pedagogie, gezin, geneeskunde en psychiatrie die taken overgenomen. Zo opgevat heeft seksualiteit alleszins een geschiedenis mensen vrijen natuurlijk al eeuwen lang, maar de manieren waarop dat gebeurt (alook het begrip "seksualiteit" zelf) zijn uiteraard door en door maatschappelijk. Als je sex dan nog koppelt aan macht, onderdrukking en normaliteit ontstaat er duidelijk een probleem.

De psycho-analytische bijdragen in dit temanummer problematiseren die geschiedenis van de seksualiteit helemaal niet, maar blijven voortraten in freudiaanse apriori's. Verschillen tussen de seksen situeren zich in het kastratiecomplex en maken het meisje van nature jaloers : penisnijd Zo wordt heel Freuds theorie opgebouwd rond de allesbepalende lul. Dergelijke antropologie maakt de patriarchale orde, die het kapitalisme altijd is geweest, niet historisch begrijpbaar, maar verheft haar tot de superstatus van een ontologie : het primaat van de fallus is eeuwig en natuurlijk. Deze reactionaire aspecten van Freuds latere werk worden door Juliet Mitchell voor de vrouwentheorie toegepast, maar niet van hun "mannelijke" vanzelfsprekendheid ontdaan hoewel dat minder aan de schrijfster dan aan de opgenomen tekstfragmenten ligt. Als vrouwen - ook psycho-analytisch tot hun vagina gereduceerd worden, moet dat niet worden nagepraat, maar in zijn patriarchale oorzaken geproblematiseerd ; "de gevoeligheid van de klitoris verplaatsen naar de tot dan toe niet ontwaakte vagina" (wat op zich al een mannelijke waanidee is) heeft dan ook niets te maken met kastratie en penisnijd, maar gaat terug op maatschappelijk aanwijsbare oorzaken Heel die freudiaanse vertogen zeggen eigenlijk niets verhelderends over vrouwelijke seksualiteit, maar alles over een gezapige kijk van mannen op wat ze altijd al als hun terrein hebben afgebakend, en liefst ongeschonden willen bewaren. En tenslotte blijven ook de kritische aanzetten van de jonge

Freud bestaat die ook al? -, die vruchtbaar kunnen gebruikt worden in een materialistische theorie van het patriarchaat (nl. het polymorf-pervers karakter en de auto-erotiek van kinderseksualiteit) geheel onbenut.

Ook de introductie tot Lacan, en deze laatste niet minder, verstikt in die eeuwigheidspretenties : de logika en de wetten van het onbewuste, en dus ook de als vanzelfsprekend geachte kastratie- en oïdipoescomplexen, worden altijd beheerst door het verlangen de fallus te zijn. Maar het geslachtsverschil is voor Lacan de absolute uitdrukking van een menselijk zijnstekort : je bent niet alleen van de Andere afhankelijk, maar hebt ook het onsterfelijke en onverwoestbare leven verloren. Zo wordt alles weer antropologisch, ja zelfs metafysisch vereeuwigd en geanalyseerd vanuit een fallokratische konstruktie. Wie het verhaal van Oïdipoes kent, kan hier toch enkel maar lachen : de vader van Oïdipoes, die door het orakel weet dat zijn zoon hem zal vermoorden, tracht daarom zelf zijn kind te doden. Als er dan al een complex is, dan dat van de afgunstige vader, die de opgeëiste liefde van zijn vrouw voortaan met een derde moet delen. Of heeft er nog iemand een verhaal ? Zo wordt er in dit boek echt wel wat afge"luld". Wie dit spelletje door heeft, is Luce Irigaray ze begrijpt de freudiaanse betogen zowel in hun historiciteit als in hun mannelijke voorstellingsmechanismen. Daarom moeten vrouwen niet in de fallische orde doordenken, maar deze posities nooit ernstig nemen en er zich steeds op speelse wijze aan onttrekken (het is dan ook logisch dat ze op Lacans "Ecole Freudienne de Paris" is buitengespart). Samen met Julia Kristeva maakt ze het vrouwenlichaam tot uitgangspunt voor een fantasievolle negatie van de patriarchale mannenmaatschappij (het economistisch engagement van delen van de fem-soc kan hier flink wat opsteken) ; maar het wordt problematisch als ze het gerechtvaardigd verzet "niet in de fallische orde in te treden" - zowel verbaal, seksueel als maatschappelijk - valselijk door een andere, maar even archaïsche ontologie legitimeert vrouwen zouden "op bijna elke plaats van haar lichaam geslachten" hebben, en de vernietiging van de oorspronkelijke "auto-erotiek voltrekt zich door een gewelddadige inbreuk : het ruwe uiteenduwen van deze twee lippen door een verkrachten-de penis". Feministische theorievorming die het ene biologisch verschil tegenover het andere uitspeelt, kan politiek niet subversief zijn, omdat het slechts een voormaatschappelijk, onhistorisch en nooit bestaand alternatief kan formuleren. Vandaar dat "natuurlijke seksualiteit", hoe je die ook wenst in te vullen, eigenlijk een kontradiktie in terminis is is seksualiteit, die we aan het begin van deze kritiek hebben uitgevonden, niet per definitie een cultureel-politieke en veranderbare categorie, en de "natuurlijke" dat ons eigenlijk niet zou moeten interesseren te beperken tot biologische, ja dierlijke instinkten en driftprikkelers, functioneel gericht op de voortplanting van de soort ? Het klinkt een beetje gek, maar de natuur heeft ons bedacht met geslachtelijke - en dus koitale voortplanting. Het had waarschijnlijk ook anders gekund, maar daarover moeten we nu niet kankeren. Er schort maar wat als we die natuurlijke gegevenheid (maar hebben we geen cultuur om die te modifiëren ?) eeuwigheidswaarde willen toedichten dan zitten we in het gekende straatje van "neuken-voor-het-nageslacht", en die terreurmachine is zo stilaan toch als patriarchale mythe ontmaskerd. En die ontmaskering kan maar door de historisering van de seksualiteit en het uiteenrafelen van haar specifiek cultureel-maatschappelijk karakter. Zei Freud niet terecht : "Wo Es war, soli Ich werden". Als

we die subjektivering, die geschiedenis van de menselijke ontwikkeling in haar patriarchale onderdrukking en dus als verarming, uitbuiting, afstomping, genitalisering en neurotisering van de seksualiteit begrijpen, dan is dat toch bijna een marxistisch zinnetje. Waar je hier in de jaren '60 Reich, Reiche en Marcuse kon invullen, is de kritiek vandaag - terecht - opgeëist door de feministische beweging : kritiek op patriarchale machtsrelaties, analyse van de reproductie, doorprikken van de "seksuele revolutie" enz. Slechts dan, als seksualiteit, net zoals bij de patriarchale dwingelandij waaronder zij gebukt gaat, in haar historische vormen wordt begrepen, kan ze maatschappelijk revolutionair zijn. Die historisering van de seksualiteit (en van het onbewuste) is in deze bundel strukturalistisch - onbestaande. En dat is wat deze zo uiteenlopende teksten met elkaar verbindt vanuit verschillende invalshoeken wordt het bestaan van een voorgeordende structuur, die elk menselijk handelen en denken doordringt, geponeerd : het archaïsch weten van Foucault, het onbewuste, taalgestructureerde Andere van Lacan, en de freudiaanse ontologieën van welk geslachtsdeel dan ook. Het zijn de gevarieerde apriori's uit het strukturalistisch arsenaal, allemaal gekoncentreerd rond een subjektloze kennistheorie. Zo moet je heelwat ingewikkelde blz. doorworstelen, om uiteindelijk niet veel meer dan een pak abstracte, maar leren theoretische konstrukties te zien opdoemen. De verfrissende helderheid van Sara's Soc-fem-teksten steekt hier schrill af. Want wat dit boek typeert en onpruimbaar maakt - is de verstikkende combinatie van freudiaanse apriori-vertogen met de duisterheid van een strukturalistisch vakjargon. Ondoorzichtig en verwarrend, verhullend en metafysisch : totaal in de ban van de sfinx.

M. G.

Geschiedenis is méér dan een opeenvolging van feiten Denise De Weerd. En de vrouwen; Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960). Gent, Masereelfonds, 1980, 228 p., 395 frank.

"En de vrouwen" is het eerste overzicht van "vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België tussen 1830 en 1960". Dat is dan ook dé verdienste van het boek heel wat materiaal werd voor de eerste maal samengebracht. In haar besluit noemt Denise De Weerd het "*een studie, die slechts een schets wil zijn van de behandelde onderwerpen en waarvoor het bronnenmateriaal niet systematisch onderzocht werd*". Eerder dan een schets echter, lijkt het boek meer een vrij vormeloze *opsomming van feiten*. Een ware stortvloed, waarin de lezer af en toe kopje onder gaat. Een frisse duik is dat meestal niet, want het feitenmateriaal is erg *ongelijk* van kwaliteit. Een enigszins karikaturaal voorbeeld, dat niettemin typisch is voor sommige passages : als we vernemen dat in de jaren 20/30 "*een meer edele vorm van beroepsopleiding kon gevolgd worden aan het Instituut voor Decoratieve Kunst, waar vier vrouwen vormen van toegepaste kunst, die grotendeels betrekking hadden op de activiteiten van de vrouwenwereld, gaven*" krijgen we ook nog volgende details : "*Mevrouw T. Janlet-Van de Velde gas les in de creatie van originele jurken voor de haute couture of voor toneel en filmgebruik. Elisabeth De Saedeleer onderwees er ontwerp- en weefkunst van tapijt- en kledingstoffen. B. Van Regemorter tenslotte gaf versiering van kunstboekbanden en Marcella Josinska wijdde de leerlingen in de kleurenstudie in*"(p. 161)

Wie zijn in godsnaam Mevrouw Janlet-Van de Velde, E. De Saedeleer, B. Van Regemorter en M. Josinski ? Waarom worden ze uitvoerig vermeld, vergezeld bovendien naar een voetnoot die verwijst naar een boek waar je meer over hen kan vernemen ? Zoals ze daar staan maken ze de lezer geen barst wijzer over de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Geschiedenis is meer dan een opsomming van feiten. Geschiedenis schrijven is de *beteknisvolle* feiten naar boven halen. Dat vergt een keuze en dat is de taak van de historicus of historica. Natuurlijk biedt "En de vrouwen" ook heel wat betere passages. Van de situatie van de vrouwen en de vrouwenbeweging in de 19de eeuw tot aan de eerste wereldoorlog krijgen we een vrij overzichtelijk beeld. Het gedeelte over de twintigste eeuw is veel fragmentarischer en doorspekt met nogal wat onverteerbare details. Ongetwijfeld heeft dat met de stand van het onderzoek te maken. Maar als de schrijfster was uitgegaan van een bekommernis om *oorzaken* en *verklaringen* te zoeken, inplaats simpelweg de feiten, waar ze toevallig of niet op uitkwam, *vast te stellen*, dan had ze al heel wat koren van het kaf kunnen scheiden. Dat het onderzoeksterrein nog helemaal braak ligt is geen echte verontschuldiging. Dat kan hoogstens een aantal hiaten in het feitenmateriaal verklaren. De geschiedenis van de vrouwenbeweging kadert tenslotte toch in een globaal *maatschappelijke* achtergrond, met sociaal-ekonomische en politieke ontwikkelingen, die ongetwijfeld *sleutels* inhouden om die geschiedenis te verklaren en omgekeerd. Denise De Weerd is zeker niet systematisch op die manier te werk gegaan. Dat neemt niet weg dat ze bewust of onbewust feiten interpreteert en dat ze die lustig vermengt met niet-geïnterpreteerde of niet-interpreteerbare feiten. Dat geeft het boek een schijn van "objektiviteit". Maar vermits elke historicus of historica het produkt van zijn/haar tijd is is dat dus slechts schijn. Als er vandaag bijvoorbeeld behoefte bestaat aan een geschiedenis van de vrouwen, dan is dat omdat we in een mannenwereld leven, waarin de gewone geschiedschrijving een mannengeschiedenis produceert, zoals ze een geschiedenis van de heersende klassen en het blanke ras produceert met West-Europa als vitaal middelpunt. De geschiedschrijving van Denise De Weerd is duidelijk ingegeven door een *reformistisch sociaal-demokratisch* ideeëngeheel. Dat is geen schande, het is een uitgangspunt dat kan gekonfronteerd worden met andere uitgangspunten en dat is ongetwijfeld nuttig en leerrijk. Het verwijt dat men Denise De Weerd kan maken is dat ze dat niet echt duidelijk maakt. Dat leidt tot verwarring en onbegrip zeker als het gaat om een boek dat zich tot een breed en dus historisch weinig of niet geschoold publiek richt.

"En de Vrouwen" werd te veel een geschiedenis van *topfiguren, parlementaire debatten* en *wettelijke veranderingen*, te weinig de geschiedenis van een *beweging*, met wortels in de massa en haar strijd. Die opvatting is het produkt van een *reformistische* kijk op de geschiedenis.

"*De Belgische feministische beweging heeft nooit veel weerklank gevonden bij de massa's*" (p. 108) zegt Denise De Weerd en "*net zoals nu dreef een sociale beweging toen op enkele onvermoeibare en onontgoochelbare militanten, terwijl het gros van de leden passief bleef*" (p. 77). En inderdaad een eindeloze rij individuen passeert de revue, enkele belangrijke centrale figuren en vele min of meer onbenullige namen. Dat ligt gedeeltelijk wel weer aan de stand van het onderzoek : het is gemakkelijker een reeks figuren die ooit iets schreven of waarover iets werd geschreven, al was het in verband

met de annalen van een school, ten tonele te voeren. Maar dat is niet heel de verklaring. *Individuen* spelen ongetwijfeld een rol in de geschiedenis, maar die rol spelen ze binnen een gegeven maatschappelijke kontekst, binnen een gegeven sociale ontwikkeling en *in relatie* met de maatschappelijke krachten die daarin aan het werk zijn. Er is de strijd van de burgervrouwen voor gelijke rechten in een maatschappij die hen onmondig maakt en uitsluit uit het maatschappelijk leven ; daaruit groeide een feministische beweging met een aantal leidende figuren, die door hun banden met de heersende klasse en politieke figuren op de voorgrond treden. Maar er is ook de massa van arbeidersvrouwen en die brengt de schrijfster voornamelijk ten tonele via de beschrijving van de onmenselijke arbeids- en levensomstandigheden in de 19de eeuw, via hun organisaties met de gekende spreekbuizen en teksten en via debatten in parlement en parlementaire commissies. De *dagelijkse strijd* van die vrouwen komt beslist onvoldoende aan bod, terwijl de strijd voor de *vrouwenbevrijding* zowel impulsen kreeg van de *socialistische theorieën* enerzijds als van de *dagelijkse strijd* anderzijds (zonder dat die onmiddellijk als feministisch zou kunnen omschreven worden). Een figuur als Emilie Claeys moet daarvan het produkt geweest zijn. Denise De Weerdts wijst daar even op in haar besluit (p. 192) en ze stelt vast dat daar nog heel wat onderzoek moet gebeuren. Dat neemt niet weg dat het element onmiddellijke arbeidersstrijd te veel verwaarloosd wordt. We worden er bijna uitsluitend op een onrechtstreekse manier mee gekonfronteerd. Een voorbeeld is een citaat uit het werk, dat een zekere Dr. Huborn schreef n.a.v. een enquête van de Koninklijke Akademie voor Geneeskunde in 1868 over ondergrondse mijnarbeid van vrouwen *"Ze zijn de hevigste ophitsters in volksoproeren, opstanden, stakingen; zij zijn het die te Marchienne, te Chatelineau de vlag van de opstand grijpen en haar zingend dragen aan kop van de dichte menigte, die tweedracht zaaien, de mannen opstoken om te plunderen, die dan uit valse schaamte omdat vrouwen hen voorafgaan zich zelf overgeven aan de ergste buitensporigheden"* (p. 53). Dat spreekt tot de verbeelding, maar over die "ophitsters" vernemen we alleen wat de parlementairen en andere geleerde heren erover te zeggen hadden ! Zo is ook het boek geïllustreerd met een foto van stakende boekbindsters in 1913, maar de lezer krijgt er nergens meer uitleg over. *"Werkende vrouwen hebben ook stakingen als strijdmiddel aangewend, maar eigenlijk zeer laat in de evolutie van de vrouwenbeweging"* staat er op p. 195. Waarschijnlijk doelt Denise De Weerdts op de strijd voor specifieke vrouweneisen, wat dan bevestigt dat ze veel te weinig oog heeft voor de wortels van de vrouwenstrijd in de arbeidersstrijd en de rol van de vrouwen daarin.

De balans van de vrouwenstrijd meet Denise De Weerdts bijna *uitsluitend* aan de *resultaten* en veel minder of *niet* aan de *eisen, de aktienniddelen* en de *politieke perspectieven* van de vrouwenbeweging. Die resultaten situeren zich voornamelijk op het vlak van de al dan niet bereikte wettelijke hervormingen en politieke rechten. Denise De Weerdts stelt vast dat in onze maatschappij een emancipatieproces van de vrouwen merkbaar is en ze uit haar twijfels over de rol van de vrouwenbeweging daarin. *"De eerste wereldoorlog, waarin de mogelijkheden van de vrouw als arbeidsreserve ontdekt werden (...) wordt algemeen beschouwd als een faktor die het emancipatieproces van de vrouw bespoedigd heeft.(...) Daarom is het moeilijk te achterhalen wat de juiste bijdrage is geweest van de vrouweneman-*

*cipatiebewegingen in het emancipatieproces van de vrouw" (p. 126) Op p. 108 had ze echter al gesteld dat "De Belgische feministische beweging noch revolutionair, noch gewelddadig was, maar redelijk en bedaad" en dat ze "nooit veel weerklank heeft gevonden bij de massa's" terwijl er "toch resultaten zijn bereikt". De knoop waar ze niet uit geraakt is dat het onbetwistbaar zo is dat de ontwikkeling van de kapitalistische maatschappij een ruimte schept voor een zekere emancipatie van de vrouwen en dat zolang die maatschappij blijft bestaan de vrouwenbeweging niet veel meer zal bereiken dan het kapitalisme kan bieden. Met andere woorden een balans van de vrouwenstrijd moet veel meer omvatten dan de resultaten op wet- telijk en politiek vlak. Dat doet Denise De Weerdt niet en langs haar neus weg schrijft ze nog dat de "revolutionaire (sic) suffragettenbeweging" in Engeland ook niet bereikte wat ze wou. (p.126) Men kan natuurlijk ook nog een andere vergelijking maken, met de Russische revolutie bijvoorbeeld, die ten eerste veel radikaler dan de eerste wereldoorlog ingreep op het emancipatieproces van de vrouwen en die ten tweede een belangrijke aanzet gaf opdat de vrouwen dat zelf zouden aanpakken. Als men in der- gelijke optiek de balans van de eisen, strijdmiddelen en perspectieven van de vrouwenbeweging zou opmaken zou de knoop doorgehakt kunnen worden. Hieruit blijkt duidelijk het impliciet in het boek aanwezige *reformistische* vertrekpunt. Dat leidt trouwens tot bevreemdende historische *simplifikaties*, die als vaststaande feiten neergeschreven worden : "*Net zoals ze meenden dat de arbeidersklasse slechts totaal vrij en ontvoogd zou zijn in een nieuwe, socialistische maatschappij, geloofden de socialisten in ons land dat de kapitalistische structuur van de maatschappij niet geschikt was om de vrouw haar ontplooiingskansen maximaal te laten benutten. Aangezien die arbeidersbeweging nog te zwak was om het heersende maatschappelijk stelsel omver te werpen, zou de ontvoogding dan maar in afwachting moeten gebeuren met de middelen die het bestaande systeem bood. Vandaar de oprichting van een politieke arbeiderspartij, die zou streven naar de meerderheid in het parlement zodra het stemrecht voor iedereen gelijk was*" (p. 88) Inmiddels raakt Denise De Weerdt wel even aan dat er in de socialistische beweging toch verschillende stromingen bestonden op internationaal én Belgisch vlak, waarmee ook totaal tegenover- gestelde standpunten over de vrouwen overeenkwamen. Er was de theorie van Proudhonistische oorsprong over de *moeder-aan-de-haard* gedeeld door de *meerderheid* van de Belgische socialisten op het kongres van de Eerste Internationale te Lausanne in 1867 en er was het *revolutionair* stand- punt van de ontvoogding van de vrouw, die *recht op arbeid* heeft en met een *eigen Organisatie* naast de man staat in de strijd. Uit dat alles blijkt dat het wel en vooral het wee van het socialistisch feminisme nauw verbonden is met de reformistische politieke lijn van de toenmalige socialistische partij, maar je moet het er wel zelf uithalen. Denise De Weerdt doet er zich vanaf met een identiteitskrisis die de socialistische vrouwen dapper oplossen door *realistisch te kiezen* "*De socialistische vrouwenbeweging had al bij al nu toch haar bekwaamheid bewezen om als alternatief voor het burgerlijk fe- minisme geloofwaardig over te komen. Ze overtuigde meermaals al te weer- barstige mannen om mee te vechten voor de eisen van de arbeidsters, hoewel ze ook vaak de duimen moest leggen voor algemene partijpolitieke richtlij- nen. De socialistische vrouwen legden zich daarbij neer omdat zij dan tel- kens gekonfronteerd werden met een identiteitskrisis, waarin ze het socia- lisme ten koste van het socialisme lieten primeren. Heen en weer geslingerd**

tussen radikaalfeministische eisen en de politieke opties van de partij, bogen zij voor deze laatste, omdat zij loyaler waren t.o.v. hun klasse dan t.o.v. hun sekse" (wij onderstrepen) (p. 101) Alsof er geen consequente feministisch-socialistische strijd kan gevoerd worden De voorwaarde daarvoor is natuurlijk een consequente antikapitalistische strijd, en geen strijd die op een reformistisch en elektoralistisch zijspoor terecht komt. Hoe katastrofaal de gevolgen daarvan waren voor de socialistische vrouwenbeweging wordt maar al te pijnlijk aangetoond door de geskleroseerde toestanden waarin zij zich vandaag bevindt en wat haar o.a. naar aanleiding van de betoging van 7 maart van "vrouwen tegen de crisis" nog eens een vingerwijzing van het weekblad Links opleverde

Denise De Weerdtschenkt in haar boek vrij veel aandacht aan de strijd voor het enkelvoudig algemeen stemrecht, ze trekt als enige konklusie : *"terwijl de arbeidster wou strijden voor het stemrecht van de man, bleef de burgervrouw de strijd aanbinden voor haar eigen stemrecht"* (p. 112) Ze beschrijft de weerstand binnen de socialistische vrouwenbeweging tegen de beslissing van de partij om enkel voor het mannenstemrecht te vechten samen met de liberalen, maar ze trekt geen konklusies voor de deuk die zoiets moet gegeven hebben én aan het dynamisme van de beweging én aan haar aantrekkingskracht op de werkende vrouwen. 't Wordt allemaal zo'n beetje neergeschreven alsof het onvermijdelijk was ! Ofwel ingegeven door nuchter realisme (in het geval van het stemrecht), of door de economische crisis (de defensieve strijd in de jaren dertig) of door de moeilijke na-oorlogse jaren *(toen de socialisten stelden "dat als realistische mensen het in de meeste gevallen verkieselijk is, zowel uit economisch als uit moreel oogpunt, dat de moeder aan de haard blijft" !)*

Tenslotte nog twee opmerkingen. Over de kristelijke vrouwenbeweging blijft het boek bepaald onder de maat. Evenals over de nieuwe vrouwenbeweging. De geschiedenis daarvan lag niet in de bedoeling van dit boek. Maar de schrijfster raakt de kwestie even aan in haar konklusies. Zij zoekt het ontstaan ervan in de Amerikaanse "women's lib", zonder zich af te vragen vanwaar die dan komt. En ze vraagt zich af in hoever die groepen, die ze zonder onderscheid "apolitiek" noemt, als tegengesteld aan (partij)politiek putten uit het "utopisch socialisme". Wat ons achterlaat met de vraag : is een oriëntatie op het socialisme en een antikapitalistische strijd dan persé "utopisch"

Ida Dequecker